

הערכת הרצליה 2011

אלוף (מיל.) דני רוטשילד
ראש המכון למדיניות ואסטרטגיה ויו"ר כנס הרצליה
הבינתחומי הרצליה

1. שנת 2011 מסתמנת כשנת מפנה דרמטית בהתפתחויות האזוריות. במהלך השנה הזו יגיעו תהליכים בעלי עוצמה רבה למיצוי ולהכרעה, כפי שאנו כבר רואים במצרים ובטוניסיה. בכוחם של תהליכים אלה – כל אחד לחוד ובתמהילים שונים – טמון איום גדול לעתיד המזרח התיכון כולו ולמציאות החיים שלנו בין הים לירדן.
2. האזור כולו נתון תחת התחושה, שארצות הברית המירה את סדר העדיפויות שלה. נשיא ארה"ב מבין – על רקע תוצאות בחירות אמצע הקדנציה שלו – שהבחירות הבאות לנשיאות ב-2012 יוכרעו על סמך תפקודו במדיניות הפנים אמריקאית ולא על סמך הישגיו או כישלונותיו במדיניות החוץ. על כן הוא מסיט במודע את ממשלו להתמקד באתגרים מבית. נאום "מצב האומה" של הנשיא אובמה בשלהי חודש ינואר ביטא זאת יותר מכל, והתנהלות הממשל מול מובארק בימים האחרונים המחישה זאת הלכה למעשה. בנוסף, המיקוד ביציאה מעיראק, המעבר לאופנסיבה באפגניסטן ושיקום הכלכלה האמריקנית – כל אלה נתפשים כחשובים היום לשרידות הפוליטית של הנשיא אובמה לאין ערוך יותר מהתהליך המדיני במזרח התיכון.
3. התפיסה הרווחת באזור על היחלשותה של ארה"ב והפגיעה במיצובה האזורי מחלישות את ישראל ואת המדינות המתונות באזור ומאיצה את התרחבות ההגמוניה האיראנית על חלקים הולכים וגדלים החל מציר חמאס-חיזבאללה-סוריה ותורכיה ועד לזירה המשלימה של מדינות המפרץ, מצרים וסעודיה. תהליך זה צובר תאוצה וללא שינוי מהותי במדיניות החוץ האמריקנית הוא אף יחמיר.
4. מפת ניהול הסיכונים מצביעה על סכנות להתפרצות הרדיקאליזם נתמך-איראן בשורה של מדינות באזור. החוגה העדינה והרגישה הבוחנת את יציבותם של מנהיגים ומדינות מתונות באזור מגלה סימנים של פעולה נחושה של ציר האופנסיבה האיראנית בהמתנה למומנטום מחולל שינוי שיביא להפיכה משטרית במתונות שבמדינות המזרח התיכון ולשינוי האוריינטציה המדינית שלהן. שאיפותיה של איראן בדרום עיראק ובאזור המפרץ עתיר עתודות הנפט ממתינות ליציאת הכוחות האמריקנים. השתלטות האיראנית על אזור הדמים הזה תימשך זן לא רב.
5. הסכנה היא שגם במצרים, כוחות איסלמיסטיים קיצוניים, בתמיכת הממשל האיראני, יאחזו בהגה השלטון. התפתחות שכזו עלולה לסכן את היציבות בכל המזרח-התיכון וליצור אפקט "דומינו".
6. מנגד, העיסוק האובססיבי, גם אם המובן, בשאלת הגרעין האיראני מסית את הדיון מהצורך החשוב במבט קונבנציונאלי מפוכח. מבחינות רבות ניצלה איראן את אופציית הגרעין שלה עוד בטרם הושלם שלב העשרת האורניום. איראן יצרה מומנטום לה ולגרורותיה הרדיקאליות מול ציר המתונות הסטגנטי.

7. קיימים חילוקי דעות באשר למצבה של איראן נוכח הסנקציות והמשבר הכלכלי הפוקד אותה. יחד עם זאת, ישנה הסכמה גורפת שלא ניתן לראות בסנקציות לבדן אמצעי או מנוף לשכנע את המשטר בטהראן להחליט על עצירה מוחלטת של תוכנית הגרעין. הקהילה הבינלאומית חייבת להציג חזית אחידה בפני איראן. יש להמשיך ולדון בזיקה שבין הסנקציות, האיום לנקוט מהלך צבאי והערכת יציבותו הפנימית של המשטר ולמצוא את התמהיל שיגרום למשטר לשנות מן היסוד את גישתו ביחס לתוכנית הגרעין. למרות שיש לעשות הכל על מנת למנוע מאיראן להצטייד בנשק גרעיני, הרי שאל לה לישראל לקחת על עצמה בלעדיות במערכה זו.
8. תוקפנותו של הציר הרדיקאלי אינה זוכה למענה מקביל ממשי מן הצד שכנגד. אל מול סימני אי-היציבות ההולכים ומתרבים בחלק ממדינות האזור, השפעת המערב הולכת ומצטמצמת, שלא לומר נעלמת. העדר תהליך מדיני אזורי ימשיך להוות תירוץ להתחזקות כוחות רדיקאליים ומיליטנטיים.
9. ישראל הופכת יותר ויותר לגורם דומיננטי במדדי אי-היציבות האזורית. להעדר חלופה מדינית לסכסוך הישראלי-פלסטיני יש מחיר גבוה החורג משאלת סכסוך הגבולות המידי. השפעת העדר תהליך מדיני על המשטרים המתונים באזור מהווה גם הוא רכיב של סיכון גובר בעבורם. אולם, ההשפעה אינה רק חד-כיוונית; הציר הרדיקאלי הצפוני אימץ לו אסטרטגיה אופנסיבית שתכליתה לפגוע בעורף החברה הישראלית. לאסטרטגיה זו מטרה אופרטיבית של פגיעה בחברה הישראלית. חידוד משמעותיות ההרס כלפי עומק העורף הישראלי הוא חלק מהאסטרטגיה הזו ואת ראשית פירותיה ניתן היה לאתר במלחמת לבנון השנייה.
10. על מנת להביא למפנה במורד המסוכן בו מחליק האזור, יש לגייס את ראשי מדינות ערב המתונות, לעודד וליזום הקמת גוף ערבי מתון הנשען על מעורבות אמריקנית פעילה שתכליתה ליצור מומנטום חיובי בתהליך המדיני. ברית המבוגרים הזו תהווה תחליף יעיל לליגה הערבית הקיצונית... הנעשה כיום במצרים ובאזור כולו, ממחיש למנהיגות הערבית המתונה, כי יש לשתף פעולה ולא להשאיר את הזירה לכוחות הקיצוניים המקבילים כעת רוח גבית. הגוף הערבי המתון - שאנחנו רואים בו מקבילה לקוורטט הקיים - ישמש בפועל מרחיב למעגל ההידברות הצר בין ישראל לבין הפלסטינים. השותפות הזו תאפשר לישראל להשיג יתרונות גדולים יותר במשא ומתן והיא תעניק לה נכסים גיאואסטרטגיים בעלי תמורה מהותית לאזרחי המדינה ויוקרה פוליטית למנהיגות שתוביל בכיוון זה. הצד הפלסטיני ייחנה מגיבוי הנשען על אסטרטגיה כלל-ערבית ולא על פשרה פלסטינית. בכך תוענק לרשות תמיכה פאן-ערבית רחבה למהלך של סיום הסכסוך. פרסום מסמכי אל ג'זירה והחשש מפני התחזקות החמאס רק מחזקים את הצורך במהלך שכזה.
11. מהלכים ישראליים וערביים מתואמים לקידום התהליך המדיני לא רק יתרמו ליציבות המדינות המתונות במישורן, אלא אף יסייעו לביצור מעמדה האזורי של ארה"ב. ארה"ב "חזקה" היא אינטרס ישראלי חיוני עבור מדינות החוץ של ישראל, כמו גם לשכנותיה המתונות.
12. הקיפאון בתהליך המדיני מסלים ומעצים את "המלחמה הרכה" ("soft war") נגד מדינת ישראל בזירה הבינלאומית. עד כה, רשמה "מלחמה רכה" זו הישגים משמעותיים בחיזוק הדה-לגיטימציה למדיניותה הצבאית והדיפלומטית של ישראל, לאופן מימוש זכותה להגנה עצמית ואף לעצם זכות קיומה. מערכה זו

מתבטאת במשוא הפנים המביא להתמקדות בלת-מידתית ובלתי-מאוזנת במדיניותה של ישראל ובמהלכה על חשבון כמעט כל סוגיה מדינית ואסטרטגית בינלאומית אחרת. ככל שיגבר הרושם באזור שישראל מאבדת את יסודות עוצמתה הרכה, כך תיפגע דימויה האסטרטגי ותגבר המוטיבציה של אויביה ליזום נגדה גם מהלכים צבאיים כוללים. המערכת הישראלית השקיעה לא מעט תשומות בניסיון למתג את ישראל כמדינה של יצירתיות וחדשנות בכל תחומי העשייה – החל ממחקר ופיתוח טכנולוגי וכלה בתרבות הפנאי. אולם, ספק אם בכוחם של מהלכים אלה לתרום למערכה המדינית שישראל כעת מצויה בה.

13. השינויים ביחסי הכוחות הגלובליים והאזוריים אינם מטיבים עם ישראל והיא מחויבת להרחיב את בסיס מדיניות החוץ שלה ואת הפרופיל הבינלאומי שלה ע"י העמקת שיתוף הפעולה עם מעצמות עולות באסיה ובאמריקה הלטינית. בהקשר זה הודו צריכה להוות ציר מרכזי למאמץ ישראל להעמקת היחסים גם בשל שותפותה האסטרטגית עם ארה"ב.

14. לשינויים הגלובליים השלכות לא מבוטלות גם על המשק הישראלי המוטה-ייצוא. עליית כוחה הכלכלי של אסיה-פסיפיק מציבה בפני ישראל הזדמנויות לצד סיכונים. המשך צמיחת המשק תלוי במידה רבה בפיתוח היצוא לאסיה-פסיפיק ומצריך לשקול מחדש את האוריינטציה המסחרית של ישראל. על מנת לנצל את ההזדמנויות הנפתחות למשק הישראלי באסיה, על מדינת ישראל להגדיר מדיניות מתאימה, אשר תסייע בהתמודדות עם העדר היכרות עם שווקים חדשים המאופיינים בתרבויות פוליטיות וניהוליות שונות.

15. הגידול המתמשך בביקוש לנפט מעבר לרמת ההיצע הקיים (המכונה "peak oil") מעלה את הסיכון הניכר למחסור עולמי ולעליות מחירים משמעותיות. תהליך גלובלי זה טומן בחובו סיכונים אסטרטגיים וכלכליים משמעותיים עבור ישראל. ישראל צריכה לקדם ולהשקיע במחקר ופיתוח ביצירת דלקים חלופיים ולקדם יוזמות בינלאומיות שיאפשרו חדירה של דלקים אלה לשווקים.

16. יכולתה של ישראל לעמוד אל מול האתגרים האזוריים והגלובליים המורכבים והדינאמיים תלויה במידה רבה בביצור מקורות חוסנה הלאומי מבית. בפתחה של שנת 2011 ניתן לקבוע שישראל התמודדה היטב עם המשבר הכלכלי העולמי והצמיחה שאפיינה את המשק עד 2008 חודשה. השיפור במימד הכלכלי של ישראל במהלך 2010 בולט במיוחד על רקע הנסיגה הכלכלית שחוו רוב מדינות ה-OECD. עובדה זו מאפשרת לישראל לצמצם את הפער הכלכלי אל מול המדינות המתקדמות ולהגדילו בהשוואה למדינות האזור.

17. לעומת שיעורי הצמיחה הכלכלית, המדדים החברתיים מצביעים על עלייה בתחולת העוני והתרחבות אי-השוויון בחברה. הצמיחה הכלכלית אינה מטיבה עם השכבות החלשות יותר בחברה הישראלית. מדינת ישראל כושלת בהתמודדותה עם בעיית העוני.... התפיסה, על פיה צמיחה כלכלית תשפר את מצב כלל החברה, התבררה כשגויה. לתהליכים אלה השפעה אסטרטגית קשה ביותר לחוסנה של מדינת ישראל במיוחד בעת בה החברה והעורף מהווים חזית עבור אויביה. מדינת ישראל מחויבת להפיק את המיטב מהצמיחה הכלכלית ולהוביל מדיניות אפקטיבית, יסודית, נבונה וארוכת-טווח של צמצום פערים חברתיים,

במיוחד בתחום החינוך המקצועי, ההשכלה הגבוהה ועידוד התעסוקה בקרב אוכלוסיות ממעמד סוציו-אקונומי נמוך.

18. כמדינת העם היהודי, חוסנה של ישראל תלוי גם בטיב קשריה עם התפוצה היהודית בעולם. המסע העולמי לפגיעה בלגיטימיות של ישראל מהווה איום גם על הקהילות היהודיות בעולם. מעבר לכך, בקרב הקהילות בעולם המערבי ניתן להצביע על מגמות המעמידות בסימן שאלה את המשך ההזדהות של יהודים עם מדינת ישראל – בעיקר בקרב הדור הצעיר. ישראל לא יכולה להרשות לעצמה להמעיט בחשיבות טיפוח היחסים עם התפוצות ולהמשיך להתייחס לתמיכת יהודי העולם כאל מובנת מאליה. ישראל חייבת לפתח דיאלוג חדש עם הקהילות וליצור אמצעים להעמקת השותפות והשיח גם בנושאים מדיניים ופוליטיים.

השנים 2012 ו-2013 יהיו שנים אבודות מבחינת היכולת לחזור על הישגים נדרשים בשנה הזו. ב-2011 זה עדיין תלוי בנו. את מה שיכולנו להשיג בשנים האחרונות כבר איננו יכולים להשיג כיום ומה שלא נשיג היום לא נוכל להשיג בשנים הבאות.